

Fra afhandlingen

”Gravarealet som landskapsarkitektur – variasjon, virkemidler, muligheter”

Af Rannveig Søndergaard Holm

ph.d., konsulentfirmaet Asplan Viak, Norge.

Ph.d.-graden er taget ved Institutt for landskapsplanlegging, NMBU, universitetet på Ås i Norge. Forsvaret fandt sted d. 29. maj 2015.

Udgangspunktet for min forskning har været gravarealet, det areal på begravelsespladsen, hvor gravene befinder sig. Formålet med arbejdet har været at give viden om variation, bevidsthed om virkemidler og forståelse af mulighederne inden for udformning af gravarealet. Et stort udvalg af eksisterende gravarealer i Danmark, Sverige og Norge er blevet besøgt. Derudover er oplysningerne om gravarealerne bearbejdet gennem fysisk modelarbejde for at styrke forståelsen af gravarealets udformning. Forskningsresultatet skal fungere som en inspirationskilde for blandt andre projekterende landskabsarkitekter.

Besigtigelser af gravarealer

Jeg har gennemvandret kvadratkilometer på kvadratkilometer af gravarealer. Jeg har besøgt i nærheden af 300 begravelsespladser. Inden jeg påbegyndte min turné, havde jeg ingen idé om, hvad der ville dukke op af de forskellige udformninger af gravarealer. Indtrykkene blev mange og overraskelserne til tider store. Jeg har ikke nødvendigvis været på jagt efter de smukkeste gravarealer, men snarere dem med tydelige karaktertræk.

Besigtigelserne har omfattet både store og små begravelsespladser, nogle i store byer og andre ude på landet, kendte som ukendte. Blandt de mest kendte er ikoniske gravpladser som Mariebjerg Kirkegård i Gentofte ved København, Skogskyrkogården i Stockholm og Vestre gravlund i Oslo. Af upåagtede gravpladser ude på landet kan jeg nævne den bortgemte Nesland Kirkegård i Vinje, den forblæste Fjaltring Kirkegård ved Lemvig og Ekshärads Kyrkogård inde

i Hagfors mørke skove. Vores kulturarv er stor med hensyn til udformning af gravpladserne, meget større end jeg kunne have drømt om, da jeg påbegyndte dette forskningsarbejde.

Skandinaviske varianter

Det er karakteristisk for de skandinaviske begravelsespladser, at traditioner og tendenser inden for begravelseskulturen er vandret over landegrænserne. Den norske, svenske og danske udformning af begravelsespladser har derfor flere lighedstræk. Samtidigt virker forskellige faktorer ind således, at hvert land har udviklet sine egne varianter af de forskellige udformninger. Landenes forskellige natur er et eksempel på en faktor, som kan forklare baggrunden for nationale variationer. I Sverige er de store skovområder oprindelsen til de mange skovkirkegårde. I Danmark er beskyttelse mod vinden vigtigt ved planlægning af en begravelsesplads. I Norge er der flere eksempler på gravarealer, hvor højdeforskelle i terrænet har fået indflydelse på udformningen.

Modelarbejde

Gennem undersøgelse ved hjælp af fysisk modelarbejde er jeg gået i dybden med et udvalg af de gravarealer, som jeg har besøgt. Modellen har betydet, at jeg har kunnet betragte de udvalgte steder mere i detaljen. Arbejdet med modellen har givet mig mulighed for at finde ud af, hvordan tingene hænger sammen. Jeg har set efter forskellige årsager til karakter og særpræg. Derudover har jeg eksperimenteret med gravarealets komposition. Modellen både afdækker, tydeliggør og videreudvikler besøgte gravarealers virkemidler.

Andre perspektiver

Den del af forskningsresultatet, som jeg vil præsentere i denne artikel, er opnået ved at sortere og sammenstille fotografier fra besigtigelserne og modelbilleder efter den effekt eller den stemning, som de fysiske virkemidler skaber. Disse "andre perspektiver", som jeg kalder dem, giver en hurtig forståelse gennem iøjnefaldende og tydelige eksempler. For at tydeliggøre de særlige karaktertræk har jeg i de udvalgte eksempler modstillet yderpunkterne, som forstærker hinandens formsprog. I virkeligheden er der glidende overgange og mange blandingsvarianter indimellem.

Flere af de eksempler, jeg har valgt, kunne have været pla-

ceret under flere kategorier. Dette viser hvor mange facetter, gravarealmaterialet har. Eksemplet med en "kultiveret" jordbunden flade kunne lige godt sortere under "monumental". Et "ikke synligt gravsystem" kunne også kategoriseres som "et fælles formsprog".

De andre perspektiver præsenteres i de her viste eksempler:

Naturpræget

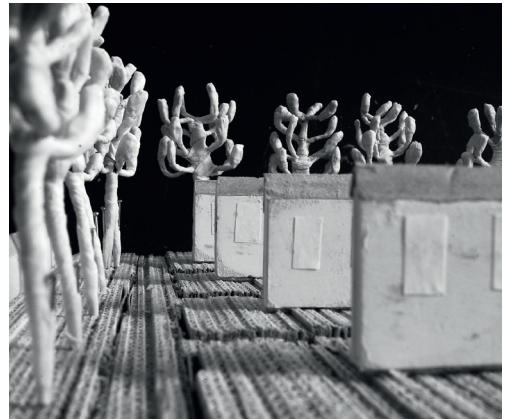
Eksemplerne på naturprægede gravarealer ligner til forveksling den vildtvoksende natur. Små gravminder med variationer i form og farve indgår som en del af den naturprægede variation. Modellens uregelmæssige bundflade, som er forårsaget af gravtuerne, kunne have været et naturfænomen. Den vintergrønne beplantning på gravene, som er gengivet

Kultiveret

Naturpræget

Kultiveret

Naturligt, venstre: Bonakas Kirkegård, Tana, Norge og S:t Sigfrids griftegård, Borås, Sverige.
Kultiveret, højre: Skovkyrkogården i Stockholm, Sverige og Mariebjerg Kirkegård, Gentofte, Danmark.

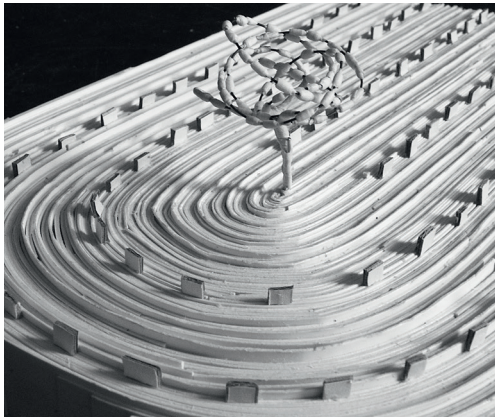
på fotografiet, kunne have været en del af en naturtype. Det vildtvoksende og det vilkårlige giver de naturprægede gravarealer karakter. Eksemplerne på de kultiverede gravarealer er opbygget over geometriske former og tydelige retninger. Vegetationen er formgivet, træerne som ensartede rækker og græsplænerne som et geometrisk mønster. Gravarealerne giver associationer til andre menneskeskabte miljøer. Modellen kan minde om et gadeforløb og bundfladen, som man færdes på, om et mønstret gulvtæppe. Det planlagte og det bevidste præger de kultiverede gravarealer.

Monumentalt

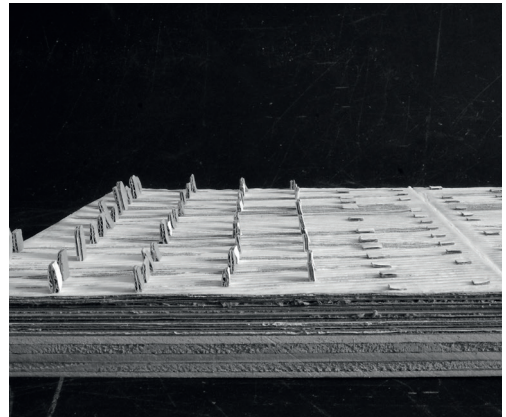
Det monumentale i modeksemplet ligger i fladens komposition, hvor gravminderne danner en sluttet form. Formen

Lavmælt

Monumentalt

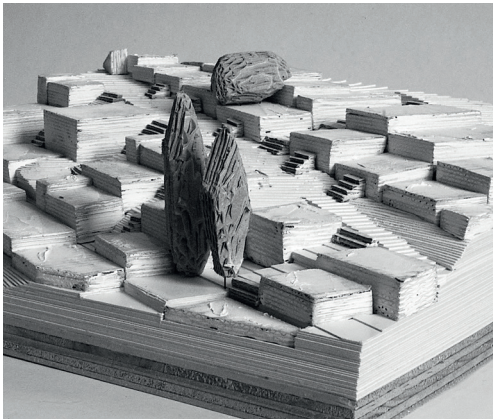
Lavmælt

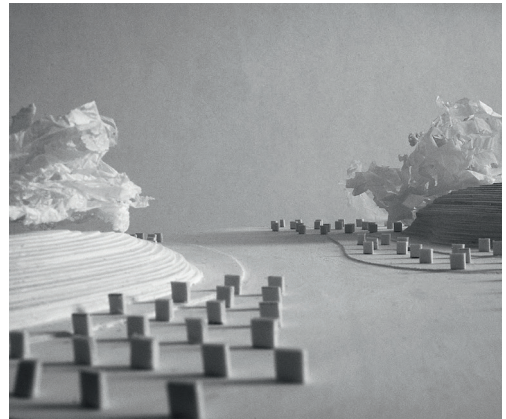
Monumentalt venstre: Os Gravlund, Halden, Norge og Skogskyrkogården i Stockholm, Sverige.
 Lavmælt højre: Uppsala gamle Kirkegård, Uppsala, Sverige og Moholt Kirkegård, Trondheim, Norge.

underbygges af linjer i jordbunden og et centralt placeret træ. Tilsvarende danner træernes højde på fotografiet et rendyrket formsprog. Terrænets entydige form og den iøjnefaldende krans af træer på toppen markerer stedet. Det præcise og rendyrkede skaber de monumentale gravarealer. I det lavmælte modeleksempel danner en gradvis overgang fra liggende til oprejste gravminder en næsten umærkelig stigende flade. Små nuanceforskelle giver gravarealet en varsom fremtoning. På fotografiet har de liggende gravminder lighedstræk med den omkransende stenbelægning. Med overensstemmelse i farve og overflade indgår gravminderne som en del af helhedsudtrykket. Det afdæmpede og de små nuanceforskelle skaber de lavmælte gravarealer.

Kompakt

Luftigt

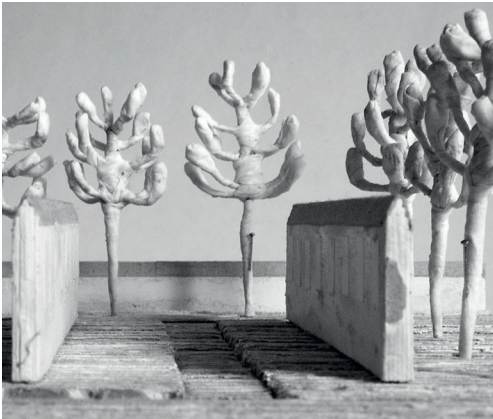

Kompakt

I det kompakte modeksempel er det indrammede grave, der ligger tæt med kun smalle passager imellem. Placeringen i den stejle skråning gør det massive udtryk slående. På fotografiet fra besigtigelsen står hækkene og gravminderne som presset sammen. De lidt for store gravminder og hækkenes tendens til at fylde lidt ekstra, hvor det er muligt, skaber det kompakte udtryk. Det kompakte gravareal opstår ved at presse elementerne sammen. I det luftige modeksempel står gravminderne relativt tæt sammen. Indimellem er der partier uden gravminder, som skaber det luftige udtryk. Eksemplet fra besigtigelsen viser et gravareal med spredte gravminder. Den rumlige sammenstilling fremhæver den horisontale jordbund. Muligheden for et langt blik gennem

Luftigt

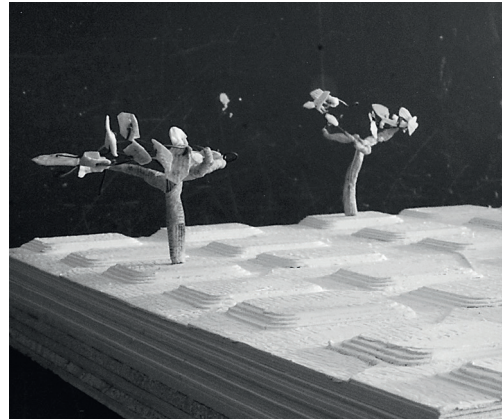
Intimt

Intimt, venstre: Skovkirkegården i Stockholm, Sverige og Assistens Kirkegård, København, Danmark.

Åbent, højre: Sejs Svejbæk Kirkegård, Silkeborg Danmark og Hunnerbostran Kirkegård, Sotenäs, Sverige.

Åbent

og imellem området er et vigtigt karaktertræk for det luftige gravareal.

Intimt

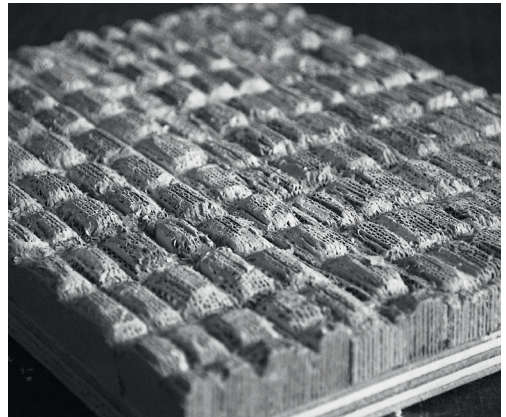
Mindre rum med sanseindtrykkene tæt på har med det intime at gøre. De opbyggede vægge og trækronerne definerer det mindre rum i modellen. Nære sanseindtryk i væggenes overfladestruktur og trækronernes grenstruktur er med til at underbygge det intime. Fotografiet fra besigtigelsen viser smalle gravsteder, hvor væggene er tæt på. De friske skud på hækken, farverne og duftene fra blomsterne bliver en vigtig del af den intime oplevelse af gravarealet. I det åbne model eksempel indgår gravminderne i de lave horisontale terrænformer, og hermed opstår et åbent gravareal. De punktvis

Åbent

Himmelstræbende

Jordbundet

Himmelstræbende, venstre: Ängelholms Kirkegård, Sverige og Tjugum Kirkegård, Balestrand, Norge.
Jordbundet, højre: Bonakas Kirkegård, Tana, Norge og Råbjerg Kirkegård, Frederikshavn, Danmark.

placerede træer skaber steder i fladen samtidigt med, at den åbne fornemmelse er vedvarende. På fotografiet fra besigtigelsen er de vertikale gravminder samlet på en linje, hvor de står ryg mod ryg og herved fylder meget lidt. Det er rammerne, som markerer den horisontale gravstruktur, der dominerer formudtrykket. En lav udformning med lange og brede synsfelter giver åbenhed i gravarealerne.

Himmelstræbende

Høje og slanke træer strækker sig op mod himlen i modek-semblet for det himmelstræbende. I kontrast til at vende sig ned mod gravmindet på jorden ledes blikket op mod himlen. På fotografiet fra besigtigelsen har det himmelstræbende gravareal markant horisontalt afsæt. Brede hække, der dan-

Jordbundet

Mørkt

Mørkt, venstre: Simtuna Kirkegård, Enköping, Sverige og Mariebjerg Kirkegård, Gentofte, Danmark.

Lyst

Lyst, højre: Nordre Kirkegård, Herning, Danmark og Nordre Kirkegård, Herning, Danmark.

ner linjer, knytter vegetationen til jorden, og lave ensartede gravminder fylder de horisontale flader. Sammenstillet med det tydeligt horisontale bliver de enkeltstående, slanke og høje træer iøjnefaldende. Det jordbundne gravareal i modellen har en to dimensioneret bundflade. Jorden er bearbejdet fysisk, og det er jorden, som giver gravarealet sit udtryk. Den noget rå bearbejdning i modellen kan minde om nøgen jord. Gravminderne på besigtigelsesfotografiet er groft udformet og har et naturligt udtryk. En uregelmæssig sammenstilling og en skrå opstilling gør, at de kan minde om små kampesten, som er brudt op af jorden. Det rustikke og det umiddelbare betegner det jordbundne udtryk.

Mørkt

Lyst

De mørke gravarealer har begge stedsegrøn vegetation. Den mørkegrønne farve er mørk i sig selv, men bidrager også til det mørke indtryk, ved at den reflekterer meget lidt lys. Modellens søjleformede træer er kompakte, og kontrasten mellem lys og skygge bliver stor. På fotografiet fra besigtigelsen danner træerne et loft, som kun slipper få lysstråler ned mod jordbunden. I de mørke gravarealer er kontrasten mellem det mørke og det lyse et vigtigt karaktertræk. Det lyse gravareal er i modellen helt hvidt. Det hvide er lyst i sig selv, men medvirker også til refleksion af lys. På fotografiet fra besigtigelsen er det forår. Det lysegrønne bladværk reflekterer masser af lys, og et hav af lysende grønt bladværk duver over gravarealet. Lyse farver og refleksioner af lys er vigtige virkemidler for det lyse gravareals karakter.

Udformning i overensstemmelse med synligt gravsystem

Ikke synligt gravsystem

I modeleksemplet med kvadrater viser udformningen af gravarealet en overensstemmelse med gravsystemet under jorden. Hvert af kvadraterne angiver stedet for fire grave. På fotografiet fra besigtigelsen er hver enkelt grav/gravsted markeret med et gravminde. Placeringen af gravminderne følger et gravsystem med let buede linjer. Disse linjer danner cirkler, som tilsammen indrammer hele gravarealet. Når udformningen af gravarealet stemmer overens med gravsystemet, opfattes den enkelte grav som en del af en større helhed. I modeleksemplet på et ikke synligt gravsystem fremstår gravminderne af kampesten som vilkårligt spredte, og man får ingen fornemmelse af gravsystemets ordensprincip. Grunden til den tilsyneladende vilkårlige placering kan være forskydninger i gravsystemets linjeføring. Krigskirkegården har på eksemplet fra besigtigelsen en samling af grave uden

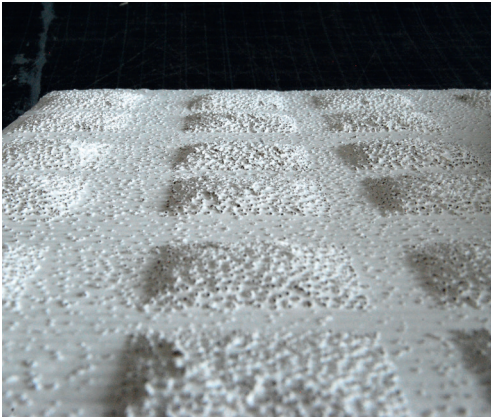
nogen form for markering af den enkelte grav. En oval terrænform angiver en fælles markering af gravarealet.

Det individuelle

Et fælles formgreb

Et gravareal, som i sit formsprog fremhæver den individuelle grav, vil samtidigt også indgå i et fælles formgreb. I modeleksemplet fremhæves den individuelle grav ved, at gravminderne har forskellige højder og former. De tæt sammenstillede rækker af gravminder danner samtidigt et fælles formgreb. På fotografiet fra besigtigelsen ses en urnevæg, hvis nicher tydeligt markerer den individuelle urnes placering. Samtidigt indgår hver af de individuelle nicher i en

Udformning i overensstemmelse med synligt gravsystem

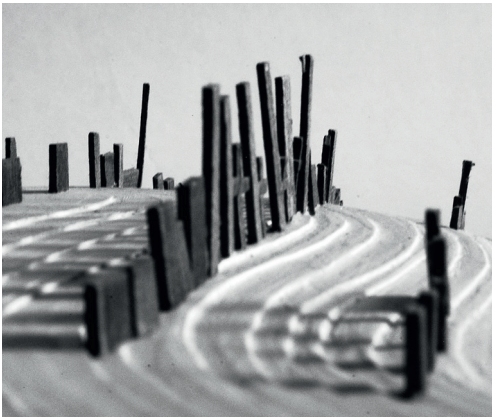
Ikke synligt gravsystem

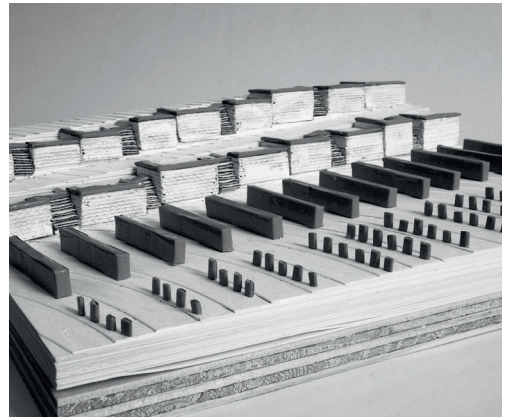
Udformning i overensstemmelse med synligt gravsystem, venstre: Sejs Svejlbæk Kirkegård, Silkeborg, Danmark og Øvre- og nedre Gravlund, Ålesund, Norge.
Ikke synligt gravsystem, højre: Ordrup Kirkegård, Gentofte, Danmark og Tjøtta Krigskirkegård, Alstadhaug, Norge.

langstrakt mur, som danner det samlede udtryk. I model-eksemplet, hvor det fælles formgreb er det mest fremtrædende, er tre undergrupper af gravarealer med lighedstræk i linjeføringen sammenstillet. De individuelle gravminder er underordnet forskellige undergruppers formsprog. I den anonyme mindelund er det alene det fælles formgreb, der danner gravarealet. Vandspejlet med den omkransende sten-sætning, græsplænen og blomsterne rundt om træerne er det, som giver gravarealet karakter.

Det individuelle

Et fælles formgreb

Flygtigt

Gravarealets flygtighed ligger i det nemt foranderlige. I modeleksemplet vokser blomsterne højere end gravminderne. Med planternes vekslende størrelse og form gennem de skiftende årstider og gennem påvirkningen af forskellige vejrforhold tilfører planterne gravarealet et flygtigt udtryk. På fotografiet fra besigtigelsen skinner en lav morgensol over gravarealet. Gravmindernes kridhvide og statiske sten genspejler solens stråler. Den i udgangspunktet statiske sten fanger en kort stund solstrålerne i den tidlige morgenstund og

Statisk

Flygtigt

Statisk

Flygtig, venstre: Alstahaug kirkegård, Alstahaug Nordland, Norge og Lesjaskog Kirke, Lesja, Norge.
Statisk højre: Skogkyrkogården i Stockholm, Sverige og Mariebjerg Kirkegård, Gentofte, Danmark.

tilfører en flygtighed til gravarealet. I det statiske modeleksempel danner opbyggede vægelementer det statiske udtryk. I det stillestående materiale er der komponeret en passage med dybdeperspektiv. På fotografiet fra besigtigelsen er en formklippet hæk af stedsegrøn beplantning valgt som eksempel på det statiske. Hæksystemet opretholdes med regelmæssig klipning, og det stedsegrønne materiale har en entydig mørk grøn farve gennem hele året. Når der kun er få erindringer i form og farve, skabes et statisk gravarealudtryk.

